

Tarjáni Attila Imre alezredes:

CLAUSEWITZ NÉZETEINEK IDŐTÁLLÓSÁGA, AVAGY A PARADIGMAVÁLTÁS ÁRNYÉKÁBAN

DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.11

ÖSSZEFOGLALÓ: *A háború általános elméletében napjainkig az egyik legmeghatározóbb paradigma Carl von Clausewitz nevéhez kötődik. A definíció alapján a háború „... az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük”.¹ A kiinduló alaptézis nem új keletű, hiszen a hadtudományban szintén meghatározó Szun-ce is megfogalmazta, hogy a „... hadviselés a legjelentősebb államügy”, amelyben harc nélkül leigázni az ellenség haderejét: ez a kiválóság csúcса.² Bár magát a gondolatot átfogóan szükséges értelmezni, az mindenféleképpen azt sugallja, hogy a cél: saját akaratunk rákényszerítése az ellenségre. A hadtudományban Clausewitz A háborúról című könyve a mai napig meghatározó tananyagát képezi minden hadtudományi iskolának és képzésnek. Felmerült azonban egy olyan anomália, miszerint az alaptézise a feje tetejére állt, és a 21. században úgy tűnik, hogy a politika a háború folytatása más eszközökkel.³*

KULCSSZAVAK: *politikai cél, akarat, potenciál, konfliktusok, technológiai változások, globalizáció*

Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című könyve alapján az anomália olyan korszak kezdete, amelyben a fogalmi kategóriákat addig módosítják, amíg előre láthatóvá válik az, ami eleinte anomália volt.⁴ Tehát, elsöre nem vethetjük el azon clausewitz-i megállapításokat, amelyek a hadtudomány és a háború elméletében eddig meghatározó jellegűek voltak, hanem inkább próbáljuk a modern kor változásainak megfeleltetni, és bizonyos helyettesítő magyarázatokkal alátámasztani annak létjogosultságát. Nehéz is lenne kijelenteni, hogy a paradigma érvénytelen, hiszen csak akkor tehetnénk ezt meg, ha képesek lennénk egy helyettesítő másik elméletet életbe léptetni.⁵

De mi indukálja igazából a paradigmában felismerhető anomáliákat? A katonai ügyekben bekövetkező forradalmak arra utalnak, hogy az eddig ismeretes alapelvek gyökerestül megváltoznak. Ezt pedig okozhatja több tényező is, nem feltétlenül csak az alkalmazott technológiai fejlődés. Jelenleg bizonyos alapok újradefiniálásával támasztjuk alá, hogy bár a világ megváltozott, attól még a paradigma részben helytálló. Azonban a változások folyamatosak: a társadalom, a világrend, a gazdaság, az új hadszínterek és a technológiai fejlődés folyamatos kérdések elé állítja az elmélet létjogosultságát. A kérdés, hogy vajon melyik tudományág fejlődése és mikor fogja végképp megcímkezni azt a problémát, ame-

¹ Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 39.

² Szun-ce: *A hadviselés tudománya*. Göncöl Kiadó, Budapest, 2012, 17.

³ Michel Foucault: *Mi a hatalom?* (Előadások a Collège de France-ban – részlet.) Polisz, 1998/35.

⁴ Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 69.

⁵ Uo. 83.

lyen már nem lehet egy teljesen új paradigma nélkül továbblépni. E folyamatos változások gyakorlatilag két alapkérdésen keresztül (ti. hogyan változott a háború oka, és mi a modern háború célja) direkten és indirekten alakítják azon anomáliákat, amelyek megkérdőjelezik a paradigma létjogosultságát.

Ha magát a háború okát politikai célja mellett annak direkt gazdasági nyeresége szempontjából vizsgáljuk, akkor kijelenthető, hogy a modern háborúk közvetlenül már nem szolgálják ezt a célt. Harari írja le a *21 lecke a huszonegyedik századra*⁶ című könyvében, hogy azért olyan nehéz sikeres háborút viselni a nagyhatalmaknak a 21. században, mert az anyagi jellegű gazdasági javakat már nem igazán lehet hódítással megszerezni. A modern gazdaságban az értékeket inkább a technikai és intézményi tudás jelenti, amely megszerzésére a háború nem a legalkalmasabb mód. Mind az anyagi, mind a technikai tudás megszerzésére ma már sokkal hatékonyabbak az információ, a diplomácia és a gazdaság mint nemzeti erőkitvétési módok. Természetesen ez nem jelenti, hogy ezen elmélet szerint a háború vagy konfliktus nem szolgálhat gazdasági gyarapodással, hiszen egy helyettesítő háborúba eladott eszközök és technológiák indirekt módon szolgálhatják ezt a célt.

Van azonban a háború okának egy tudományelméleti magyarázata is. Fukuyama fogalmazta meg *A történelem vége és az utolsó ember* című könyvében,⁷ hogy az emberiség alapvető természete az elismerésért való küzdelem, ami megkülönbözteti az állatoktól. Mivel a háború (egyik) oka az elismerés vágya, amelyért egész nemzetek küzdenek és bocsátkoznak véres viadalba, így az meghatározza a nemzetközi politika természetét is.

Az elismerés iránti vágy okozta háború nem zárja ki annak politikai töltetét, de befolyásolja tényleges okát. Ha azonban valóban a többieknél nagyobb elismerés megszerzése a mozgatórugója a háborúnak, akkor – Fukuyama elmélete szerint – a liberális világ társadalmi jellege fékként és ellensúlyként működik annak gyakoriságával szemben. Hiszen a liberális demokrácia csillapítja az egyes ember irracionális vágyát, és helyette azt a szemléletet közvetíti, hogy egyenlő a többiekkel. Ezáltal az a világ azon részén, ahol a liberális demokrácia a meghatározó, kisebb a háborúra való hajlam, hiszen a legitimitás és a gazdasági együttműködés eredményesebben váltja be a célokat.⁸ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a háború és a konfliktus eltűnik az emberiség történelméből, ellenben annak okai eltérő mintázatot mutatnak.

Samuel Huntington elmélete⁹ szerint azonban az átalakult világban a különböző civilizációkhoz tartozó államok és csoportok lesznek a konfliktus forrásai. Ezen civilizációk között nem az elismerés pusztá vágya, hanem a nyugati arrogancia, az iszlám intolerancia és a kínai magabiztosság vezet visszafordíthatatlanul konfliktushoz. Huntington a civilizációk közötti ellentétet „törésvonal-háborúként” írja le, amelynek közvetlen gyökere a különböző identitásban rejlik. Ebben a típusú háborúban a politikai szempontok nem érvényesülnek és véres, illetve könyörtelen jellegűek. A kiváltó szándék a gyűlöletre alapozódik, így a liberális demokráciák által biztosított hajlam a konfliktus elkerülésére nem érvényesül a félelem és a bizalmatlanság felett.

* * *

⁶ Yuval Noah Harari: *21 lecke a 21. századra*. Central Kiadó, Budapest, 2018, 158.

⁷ Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014, 20–21.

⁸ Uo.

⁹ Samuel P. Huntington: *A civilizációk összeapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019, 299–454.

Bármi is legyen a kiváltó ok a háborúra, mindenféleképpen beszélhetünk szándékról és akaratról, amelyben Clausewitz fogalmai, még ha részben is, de helytállóak. Clausewitz elmélete alapján a harc tulajdonképpen két különböző elemből áll: az ellenséges érzületből és az ellenséges szándékból.¹⁰ A szándék az a stratégiai cél, amely a magasabb politikai cél megvalósulását irányozza elő, az érzület pedig az erkölcsi-morális iránytű, amely az akaratból és a nemzeti ügy melletti elkötelezettségéből ered.

Annak érdekében, hogy megvalósuljon a szándék és az érzület, Clausewitz a *háromságban* fogalmazta meg a szükséges kondíciókat, amely megléte elengedhetetlen a háborúhoz. A háromság elemei: a politikai cél, az akarat és a potenciál. Mivel a háború alapvetően politikai cél elérése más eszközökkel, így egyértelműen kell megfogalmazni azt a végállapotot, amelyet a konfliktus hivatott elérni. A cél elérése érdekében szükség van egy olyan forrásra, amely magában foglalja mind a haderőt, mind az ország gazdasági képességét, amely a szemben álló fél ellenálló erejéhez és ellenállási akaratának nagyságához van szabva. Végül, de nem utolsósorban a társadalom elkötelezettsége és akarata a nemzeti ügy érdekében, azaz a nép vagy társadalom teljes mértékű támogatása.¹¹ Ezáltal Clausewitz a háromság elvéhez mérte a háború megnyerésének lehetőségét is, amelyet három, egymástól elkülöníthető módon írt le: vagy a szemben álló fél potenciálját (forrását) kell elpusztítani, vagy az akaratot megtörni, vagy a kettő ötvözetével kell a sikert elérni.¹²

* * *

A modern konfliktusok jellegében azonban a szándék és az érzület eggyé válik, és új értelmezést nyer. Az identitásból gyökerező háborúk vagy konfliktusok gyűlöleten alapozódnak, amelyben a szándék a másik fél elpusztítása.¹³ Hiába nem azonosítható tiszta politikai cél a törésvonal-háborúkban, nem lehet kijelenteni, hogy nincs politikai töltete.

Az identitásból eredő konfliktusok alapvetően két nagy okozati kategóriába sorolhatók: ezek egyikét a klímaváltozás okozta élettér/erőforrás jellegű nemzeti érdekek alkotják, a másikat pedig a korábbi történelemből megmaradt nemzeti egységesség (tehát az összeomlás elkerülése) megtartására irányuló erő kifejtések. A vallást szándékosan nem soroltam külön kategóriába, mert megítélésem szerint mindkét okozat direkt vagy indirekt támogatója.

Mivel az identitás gyűlöletalapú, így a politikai töltet azt a célt szolgálja, hogy lehetőség szerint kordában tartsa a konfliktust, megakadályozandó annak globális jellegűvé terjeszkedését, vagy az esetleges véres népiirtás elkerülését. Mivel a szándék és az érzület eggyé válik, így a nép, azaz a társadalom a meghatározó alapja a konfliktus forrásának. Ha figyelembe vesszük Clausewitz elméletét, akkor mind a háború okának, mind az elérhető győzelemnek ez válik a súlypontjává.

A társadalom, azaz az akarat megtörése meghatározó stratégiai erő kifejtésnek számított a modern kor háborúiban. Elméleti síkon, a három győzelmi lehetőség közül ez ígérkezik a legkönnyebbnek, vagy legalábbis ez jár a saját erők veszteségének legkisebb kockázatával. A múltbeli tapasztalatok alapján egy megtört konvencionális haderő nem jelenti az ellenállási képesség elvesztését, mivel amennyiben kialakul a kedvezőtlen aszimmetria a szemben álló felek között, akkor a hátrányban lévő fél stratégiát vált, és különböző módokon akadályozza az erősebb felet a politikai céljainak elérésében.

¹⁰ Clausewitz: i. m. 40.

¹¹ Uo. 55–56.

¹² Uo. 41–43.

¹³ Huntington: i. m. 429.

Elméletben a lakosság, azaz az akarat megtörése direkt és indirekt módon is hozzájárul a győzelemhez. Egyrésztől, ha a lakosság nem tekinti nemzeti ügynek a háborút, vagyis elfogadhatónak tarja a szemben álló fél politikai céljait, akkor mi értelme van számára az ellenállásnak és szenvedésnek? A „...háború végeredménye sohasem abszolút”,¹⁴ tehát egy ideiglenes beletörődés a veszteségbe még nem feltétlenül jelenti, hogy hosszú távon nincs lehetőség az elfogadott politikai célok változtatására. Emellett pedig a lakosság nemcsak az akaratot, hanem indirekt módon a szükséges potenciált is táplálja, azaz – például ipari munkásként – kiszolgálja a hadsereg folyamatos igényeit.

A lakosság támadása tehát elméleti síkon kettős célú erőkiéjtés: megtörni az akaratot, és egyben csökkenteni a potenciált. Ez a feltételezés vezérelte a második világháború és Vietnám stratégiai bombázásait. Hogy mennyire hatékony ez az elmélet, azt nehéz megállapítani. Tény, hogy a stratégiai bombázás magas foka Hirosima és Nagaszaki bombázása volt, amely megadta a Japán császárnak azt a lehetőséget, hogy kulturális arculatvesztés nélkül elfogadja a vereséget. Azonban más a helyzet Németország és Anglia bombázásának „sikereiben”. A hadügyi szakértők mindkét oldalon kitarítottak az elképzelés mellett, azonban a várt hatás nem igazán mutatkozott. Ahogyan Rutger Bregman fogalmaz *Emberiség* című könyvében:¹⁵ „...Tömeghisztériának nyoma sem volt, épp ellenkezőleg: a bombatalálatot szenvedett helyek lakosai megkönnyebbülést éreztek [...] A súlyos és hosszan tartó mentális terhelés ellenére bámulatosan kiegyensúlyozottan és visszafogottan reagáltak.” A lakosságot tehát jobban összekovácsolta a támadások folyamatossága, és növelte bennük a kitarítás és nemzeti érzetek szükségességét.

Miért fontos elemezni a múltat? Mert a jelenlegi kibertámadások koncepciójában is ez a stratégia feltételezés: a lakosság megtörése vagy befolyásolása az akarat megtörése céljából. A teória elméleti síkon hasonlóan helytálló ugyanúgy, mint a stratégiai bombázás elmélete. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy milyen kiegyensúlyozott az akarat békeidőben, és mennyire változik meg válságban, főleg amikor kialakul a Clausewitz által említett ellenséges érzület.¹⁶

* * *

De nem csak a társadalmi változások állítják kihívás elé az akarat kialakulását, vagy esetleges megtörését, a technológiai változások is okoznak meghatározó anomáliákat a korábbi elméletekben. Jelenleg a robotika és az autonóm rendszerek a háború karakterisztikáját változtatják, illetve erkölcsi-morális kérdések sorával állítják kihívás elé a stratégiai tervezőket.¹⁷ A két új hadszíntér: a világhír és a kibertér azonban rövidebb távon már jelentős anomáliákat hoz a felszínre.

Ahogyan Yvonne Hofstetter leírja a *Láthatatlan háború* című könyvében, a genfi konvenció által definiált konfliktusok átalakultak. A nem állami szereplők az általuk gerjesztett háborúkban a legtöbb esetben kerülnek a nyílt harcot, és aszimmetrikus stratégiát követnek. Ebben a hadviselésben a hatalmi és az erőegyensúly elve nem érvényesül, mivel a nem állami szereplők és a kisebb államok is a kibertér színterén csekély költségráfordítással tudnak a nagyhatalmakat veszélyeztető képességeket elérni. Az információ mindenki számára elérhető, ezáltal a fejlesztési versenyben az esélyek is kiegyenlítettek.

¹⁴ Clausewitz: i. m. 45.

¹⁵ Rutger Bregman: *Emberiség. Mégis jobbakké lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020, 14–15.

¹⁶ Clausewitz: i. m. 40.

¹⁷ Paul Scharre: *A terminátor eljövetele.* Alexandra Kiadó, Budapest, 2019, 311.

A nagyhatalmak igyekeznek ragaszkodni a nemzetközi hadijoghoz, azonban a digitális térből érkező támadásokra fegyveres konfliktussal válaszolni továbbra is felvet jogi, erkölcsi és morális problémákat. Hiába azonosítható be adott esetben a támadás fizikai kiindulópontja, nehézkes bizonyítani az adott ország szándékát és részvételét, hiszen a nem állami szereplők ugyanolyan hozzáféréssel rendelkeznek a digitális térhez.¹⁸ A kibertérben elkövetett támadások feltételezett politikai célja utalhat az adott ország nemzeti érdekére, de két különböző dolog *tudni* és *bizonyítani* ezt a tényt egy esetleges fegyveres konfliktus kirobbanásának kockázatában.

A másik meghatározó jellemzője a digitális térnek, hogy az nem szorul fizikai távolságkorlátok közé. Ezáltal minden állami és nem állami szereplő képes a világ bármely pontján elhelyezkedő ország felé támadást indítani, függetlenül annak hatalmi vagy regionális szerepétől.

A digitális hadszíntéren folyó küzdelem tehát egy meghatározó módja lett a helyettesítő háborúknak, ahol a támadók (legtöbbször nyílt erőszak alkalmazása nélkül) képesek politikai akarukat rákényszeríteni a szemben álló félre. Mindezt tehetik úgy, hogy a Clausewitz-féle hármasságból a nép, azaz a társadalom akarata kikerül az egyenletből.

Mivel nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett háborúról, így a béke és a háború közötti határok elmosódnak; nehezen beazonosítható, hogy kik a szemben álló felek, és hogyan alkalmazhatóak (ha egyáltalán alkalmazhatóak) a nemzetközi jog és a hadviselés szabályai. Ennek okaként, a biztonsági szakemberek már nem is minősítik háborúnak ezt a fajta hibrid hadviselést, hanem fenyegetéssé fokozzák a hibrid intézkedéseket.¹⁹

A kibéhadviselés kiterjesztésével Kína hamar felismerte azokat a stratégiai előnyöket, amelyek révén elérheti politikai céljait anélkül, hogy fegyveres konfliktust robbantana ki. Ennek megfelelően alkalmazza a háromtípusú – ti. a pszichológiai, a törvényi, és a közvéleménnyel szembeni – hadviselést. A *pszichológiai hadviselés* a megítélés és a közhiedelem befolyásolására, a *jogi hadviselés* az egyezmények és a nemzetközi jog manipulálására, a kiskapuk (ti. a nem egyértelmű megfogalmazások) kihasználására, a *közvéleménnyel szembeni hadviselés* pedig a kínai és külföldi társadalom véleményének befolyásolására irányul.²⁰

A háromféle hadviselés indirekt módon is kiválthat belső konfliktust, azaz képes politikai hatást elérni. „...*A tapasztalat azt mutatja, hogy ha az emberek nem küzdhetnek egy igaz ügyért, mert az egy előző nemzedék idején már győzedelmeskedett, akkor az igaz ügy ellen fognak küzdeni.*”²¹ Ezáltal a szemben álló fél lehetőségei a saját ellenálló akarat növelése és a másik fél ellenálló képességének megosztása; a cél vagy a meggyőzés és ezáltal az akaraterő olyan fokának kialakítása, amely identitásalapúvá válik; vagy az igaz ügy elleni küzdelem, amely megosztja a társadalmat és elveszi annak ellenálló képességét.

* * *

Az akarat fontossága megkérdőjelezhetetlen, de bármennyire is célravezetőbb a politikai célokat törvénytelen vagy indirekt módon elérni, a Clausewitz háromságához tartozó potenciál szükségessége nem mutat jelentőségsökkenést.

¹⁸ Yvonne Hofstetter: Láthatatlan háború. Corvina Kiadó, Budapest, 2020, 29–36.

¹⁹ Uo. 39–43.

²⁰ P. W. Singer – Emerson T. Brooking: LikeWar: The weaponization of social media. Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2018, 184.

²¹ Fukuyama: i. m. 552.

Igor Primoratz fogalmazta meg, hogy a demokráciák nehezen befolyásolhatók a háborúra, ezáltal a demokráciáknak szükségük van arra, hogy gonoszként fessék le az ellenségeiket.²² Az így kialakított félelem biztosítja azt az akaratot, amelyben nem kérdőjelezi meg a társadalom a hadi kiadásokat és a professzionális modern haderő létjogosultságát. A folyamatos fenyegetések sarkallják a nagyhatalmakat a hadiipari fejlesztésekben és kutatásokban, a kis nemzetek pedig az új nagyhatalmi tapasztalatokra és trendekre alapozzák a saját nemzeti katonai beszerzéseiket.

A folyamatos feszültségkeltés és a fenyegetés következménye tehát a folyamatos technológiai fejlesztés, amely biztosítja a katonai képességek egyensúlyát a nagyhatalmak között. De ugyanez a mozgatórugója a világgazdaság egyik meghatározó szegmensének: a hadiipari exportnak.

A fenyegetés és a feszültség konfliktus nélküli ingerét egy bizonyos idő után megszokná a társadalom, amely miatt megkérdőjelezhetné azon források felhasználását, amelyek a katonai erőre irányulnak. Így egyfajta nagyhatalmi érdekké válik bizonyos szintű, a saját országtól lehetőleg távolabbi konfliktus gerjesztése, amely megerősíti a félelmet, és igazolja a kiadások szükségességét. Emellett van egy másik oldala is a konfliktusok kialakításának: az indirekt politikai cél és a hadiipari export fellendítése.

* * *

A helyettesítő háborúk vagy konfliktusok biztosítják azt a lehetőséget, hogy a nagyhatalmak közvetlen következmények nélkül próbálják elérni indirekt politikai céljaikat. Így az eszkalációs létra folyamatos kontrollálásával érik el befolyásukat úgy, hogy elkerülik a saját országuk területi bevonását és korlátozzák a háború további terjeszkedését. Mindazonáltal kijelenthető, hogy bármilyen politikai töltetet kap az adott helyettesítő konfliktus, a nagyhatalmak profitálnak belőle. Erre talán legjobb példa a szíriai háború, amely kiváló lehetőséget biztosít Oroszország számára, hogy bevesse, kipróbálja, illetve továbbfejlessze legújabb haditechnikai eszközeit. Ezáltal pedig egyfajta marketingeszközként alkalmazza a sikereket a hadiipari vevőkörének kiterjesztésére. Ennek gyakorlati megnyilvánulása, hogy Algéria bejelentette igényét a Su-34 bombázóra, illetve a Ka-52 és a Mi-28N helikopterekre is megnőtt a nemzetközi igény a szíriai háborús tapasztalatok miatt.²³

Az ilyen jellegű helyettesítő háborúkban az indirekt politikai cél: a hadiipari export révén kiaknázni a szövetségek és együttműködések kialakításának lehetőségét, ezáltal ugyanis lehetővé válik a regionális hatalmi viszonyok átalakítása és a gazdaság más irányú erősítése.

Oroszországnak – a fosszilis energiahordozókkal folytatott kereskedelme mellett – a második legnagyobb bevétele a hadiipari eszközök értékesítéséből származik. 2016-ban több mint 15 milliárd dollár bevételt könyvelt el hadiipari exportból. Legnagyobb kereskedelmi partnerei: Kína és India. Nyilvánvaló, hogy a hadiipari export nem csupán nyereségtermelésre szolgál, hanem diplomáciai és gazdasági együttműködések kiépítésének platformjaként is. Ennek egyik kiemelkedő példája azon orosz–kínai megállapodás, amely egy új gázvezeték kiépítésére irányul a két ország között.²⁴

* * *

²² Igor Primoratz: *Civilian Immunity in War*. Oxford University Press, New York, 2007, 256–257.

²³ Sergey Denisentsev: *Russia in the Global Arms Market*. Center for Strategic and International Studies, 1–3. <https://www.csis.org/analysis/russia-global-arms-market> (Letöltés időpontja: 2020. 02. 29.)

²⁴ Lucas Edward: *The new Cold War: Putin's Russia and Threat to the West*. London, Bloomsbury, 2014, 196.

A konfliktusok és a fenyegetések – a gazdasági nyereség mellett – indirekt módon a globális biztonság növelésére is szolgálnak. A nagyhatalmak közötti versengés célja gyakorlatilag a nyílt konfliktus elkerülése. Ebben a megközelítőleg azonos katonai képességek garantálják, hogy ne alakuljon ki az a Clausewitz által megfogalmazott védekezésképtelenség, amelynek révén egyik fél rá tudja erőltetni az akaratát a másik félre (legalábbis elméleti síkon, nem pedig a fegyveres erőszak eszközével). Ezáltal kialakul az elrettentés, amelyben mindkét fél úgy értékeli, hogy az áldozat, amelyet meg kellene hoznia a siker érdekében, nagyobb, mint amennyit az erőszak révén nyerhetnének egymástól.²⁵

* * *

A globalizáció hatása a hadiipari képességek biztosítását is átjárja, ezáltal jelentősen befolyásolja az esetleges konfliktusban elérhető politikai cél jellegét is. „*A háború sohasem izolált tevékenység*”²⁶ – állapította meg Clausewitz. Tehát a konfliktus, vagy fenyegetés, még a regionális jellegű is, annak a stratégiai potenciálra kivetített hatása globális.

Az Amerikai Egyesült Államok űrparancsnoksága, amelynek egyik fő feladata, hogy az orosz fenyegetésre válaszoljon, és meghatározó katonai képesség előnyt biztosítson az új hadszíntéren, napjainkban próbálja elérni, hogy önálló legyen, és ne kelljen orosz teherhordozó rakétákat vásárolnia.²⁷ Amíg a versengés nem fajul konfliktussá, addig a gazdasági együttműködés a katonai képesség kialakításában nem preferált, de nem is számít meghatározóan tiltottnak. Szinte minden ország rá van utalva a világban más nemzetekre, legyen szó nyersanyagról, gyártástechnológiai eszközről, részegységről, vagy valamilyen fő darabról az adott eszközhöz.

Azonban más a helyzet egy olyan konfliktus kirobbanásakor, amelyben a politikai töltet identitásból eredő problémákat táplál. Ilyenkor a gazdasági együttműködés azonnali korlátozása egyfajta platformként szolgál globálisan a konfliktus korlátozására, illetőleg a kényszerítés jellegére, hogy a szemben álló felek – még ha vannak is politikai töltetű céljaik – minél hamarabb befejezzék a szembenállást. Erre adnak példát a Törökország által gyártott Bayraktar-drónok, amelyek meghatározó katonai előnyt jelentettek az azeri–örmény háborúban. Azonban még Törökország sem képes teljes mértékben önmagában előállítani haditechnikai eszközeit. A válság hatására Kanada leállította a vezérlőchipek szállítását Törökország részére, ezzel korlátozva az eszköz exportálását.²⁸

A drónok alkalmazása olyan mértékben megnövelte a szemben álló felek konvencionális potenciáljának csökkentésére irányuló erőfeszítéseket, amelyek megkérdőjelezzik annak további szükségességét. Azonban ha a potenciál már nem ebben mérhető, akkor hogyan lehet mérni a Clausewitz által megfogalmazott győzelem lehetőségét?

Mivel a hegyi-karabakhi konfliktus identitásgyökerű konfliktusnak számít, így az elérhető politikai cél jellege is komplikált, illetve az ellenséges érzület vezérelte lakosság akaratának befolyásolása vagy megtörése meghatározatlanul nehézkes. Ez az a típusú hábo-

²⁵ Clausewitz: i. m. 41.

²⁶ Clausewitz: i. m. 43.

²⁷ Ken Dilanian: Why Does the US use Russian Rockets to Launch Its Satellites? NBC News. <https://www.nbcnews.com/mach/space/why-does-u-s-use-russian-rockets-launch-its-satellites-n588526> (Letöltés időpontja: 2021. 04. 25.)

²⁸ Pénzváltó Nikolett: Drónhatalom lett Törökország. Mandiner, 2021. 01. 18. https://mandiner.hu/cikk/20210118_dronhatalom lett_torokorszag (Letöltés időpontja: 2021. 04. 25.)

rú, amelyben Huntington leírása alapján politikai szempontok nem érvényesülnek és véres, illetve könyörtelen jellegűek.

* * *

Vajon megállja-e a helyét napjainkban azon tétel, amely szerint a „...háború az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük”.²⁹ Mivel a politikai célok hatékonyabban érhetőek el törvénytelen, vagy indirekt befolyásolás, vagy helyettesítő háborúk alkalmazásával, illetőleg az erőszak alkalmazása nehezebben képviselhető a demokráciában,³⁰ így a törésvonal-háborúk mint identitás- és gyűlöletalapú érzületek jelentik az eszközt, hogy az erőszak megnyilvánulására ösztönözze a társadalmat.³¹

A háború vagy konfliktus politikai jellegét is meghatározza az a szintű globalizáció, amelyre a világgazdaság épül. A világ bármelyik pontján kialakuló konfliktus negatív következményekkel jár globálisan, amely adódhat az érintett ország gazdasági szerepének korlátozódásából, illetve azon embargóból, amelyet a nagyhatalmak vezetnek be annak érdekében, hogy a kényszerítés elvét alkalmazva törekedjenek a konfliktust megoldani. A kényszerítés elvét alkalmazzák továbbá a szemben álló nagyhatalom tevékenységi szabadságának korlátozására annak érdekében, hogy ne szolgáljon lehetőségként számára a kiterjesztett politikai célok megvalósítására, vagy a regionális egyensúly megváltoztatására.

Ha minden konfliktus direkt és indirekt módon globális gazdasági következményekkel jár, akkor megéri-e a befektetett kockázatot, hogy valaki rákényszerítse a szemben álló felet akaratának elfogadására. Téve mindezt, hogy az akaratérvényesítés lehetősége sokkal célravezetőbb befolyásolással, mint erőszakkal az ellenséges érzület- és identitásproblémák miatt. A politikai töltettel és nem direkt politikai céllal rendelkező helyettesítő háborúkban pedig nem a saját akaratunk rákényszerítése a cél, hanem egy olyan érdekérvényesítés, amely direkt és indirekt módon támogatja a gazdaság és a diplomácia további sikereit.

Természetesen egy új paradigma, amely teljes mértékben kiváltja a régit, még megalkotásra vár. De kijelenthető, hogy érzékelhető egy olyan anomália, amely alapján a háború célja az identitásban gyökerezik, ezáltal a cél nem az akarat rákényszerítése, hanem – a reálisan mérhető politikai cél hiányában – az ellenséges érzület levezetése erőszakkal. Ezáltal az új paradigma valahogyan a következő jelleg felé irányul: a direkt és indirekt befolyásolás az, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük; a háború pedig az ellenséges érzület kontrollálatlan megnyilvánulása, amelyben a szemben álló fél akarata a saját akaratunk szemszögéből jelentéktelen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bregman, Rutger: *Emberiség. Mégis jobbakk lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020.

Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

Denisontsev, Sergey: *Russia in the Global Arms Market*. Center for Strategic and International Studies.

<https://www.csis.org/analysis/russia-global-arms-market>

²⁹ Clausewitz: i. m. 39.

³⁰ Hofseter: i. m. 39.

³¹ Huntington: i. m. 454.

- Dilanian, Ken: *Why Does the US use Russian Rockets to Launch Its Satellites?* NBC News.
<https://www.nbcnews.com/mach/space/why-does-u-s-use-russian-rockets-launch-its-satellites-n588526>
- Foucault, Michel: *Mi a hatalom?* (Előadások a Collège de France-ban – részlet.) Polisz, 1998/35.
- Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- Harari, Yuval Noah: *21 lecke a 21. századra.* Central Kiadó, Budapest, 2018.
- Hofstetter, Yvonne: *Láthatatlan háború.* Corvina Kiadó, Budapest, 2020.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019.
- Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Pénzváltó Nikolett: *Drónhatalom lett Törökország.* Mandiner, 2021. 01. 18.
https://mandiner.hu/cikk/20210118_dronhatalom_lett_torokorszag
- Primoratz, Igor: *Civilian Immunity in War.* Oxford University Press, New York, 2007.
- Scharre, Paul: *A terminátor eljövetele.* Alexandra Kiadó, Budapest, 2019.
- Singer, P. W. – Brooking, Emerson T.: *LikeWar: The weaponization of social media.* Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2018, 184.
- Szun-ce: *A hadviselés tudománya.* Göncöl Kiadó, Budapest, 2012.